

การขยายตัวของชุมชนบริเวณชานเมือง กับความยั่งยืนทางสังคม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาลินี ศุภรัตน์เมธี

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมและการวางแผน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

อาจารย์ ดร. สีนีนารถ ศุภรัตน์เมธี

ภาควิชาการออกแบบ และวางผังชุมชนเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

ประเด็นปัญหาการขยายตัวอย่างรวดเร็วบริเวณชานเมือง ได้รับความสนใจอย่างมากจากนักวิชาการและนักวิจัยทางด้านผังเมือง ขณะที่บริเวณชานเมืองเป็นที่นิยมในการอยู่อาศัยของประชากรส่วนใหญ่ ลักษณะของการพัฒนาชานเมืองกลับตรงข้ามกับลักษณะของการพัฒนาที่ยั่งยืนอยู่มาก ในเชิงการใช้ที่ดินและพลังงาน และเนื่องจากงานวิจัยที่ผ่านมา ส่วนใหญ่มุ่งเน้นความสนใจในมิติทางสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจของการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนั้น งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความยั่งยืนทางสังคมของชุมชนในพื้นที่บริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร

งานวิจัยนี้มีลักษณะงานวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อการศึกษาเปรียบเทียบตัวบ่งชี้ที่สำคัญ ที่มีผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในชุมชนต่างๆ ในบริเวณชานเมือง โดยใช้แบบสอบถามศึกษาความคิดเห็นของครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในชุมชนชานเมือง ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร และเคหะชุมชนจำนวน 405 ครัวเรือนใน 6 เขตชานเมืองของกรุงเทพมหานคร เครื่องมืออื่นที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การสำรวจและสังเกต การบันทึกภาพถ่าย และการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

ผลจากการศึกษาบ่งชี้แนวโน้มการเพิ่มความหนาแน่นประชากรในบริเวณชานเมืองอย่างต่อเนื่องและการขยายตัวของสิ่งปลูกสร้างไปอย่างกว้างขวาง สำหรับในเชิงสังคม ผู้อยู่อาศัยในชุมชนทั้ง 3 ประเภทในบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร มีความคิดเห็นต่อตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมของชุมชนโดยรวมไม่แตกต่างกัน โดยชุมชนทุกประเภทมีการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชนในเกือบทุกด้านอยู่ในระดับมากถึงปานกลาง ยกเว้นด้านการปะทะสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งนี้ ผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่ทำการศึกษาคือเป็นผู้มีรายได้ปานกลาง-ต่ำ และรายได้น้อย มีการตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่ลุ่มต่ำ โดยหลายชุมชนอยู่ในตำแหน่งที่มีการเข้าถึงไม่ดี หรือเป็นมุมอับทางการคมนาคมขนส่ง

ผลจากการศึกษาสามารถนำเสนอแนวทางในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน โดยในเชิงนโยบายและมาตรการทางด้านผังเมือง ควรสนับสนุนการรวมกลุ่มของการตั้งถิ่นฐานแบบความหนาแน่นสูงมากขึ้น จะทำให้สะดวกในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนและบริการสาธารณะต่างๆ และคุ้มค่าในการลงทุนของภาครัฐมากกว่าการพัฒนาแบบกระจัดกระจาย ไร้ทิศทาง ควบคุมไปกับมาตรการในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมและประมงและพื้นที่รับน้ำบริเวณชานเมือง สำหรับในเชิงสังคม ควรมีนโยบายปรับปรุง บำรุงรักษาและออกแบบองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนเพื่อสนับสนุนการเดินเท้าและการพบปะกันภายในชุมชน การสนับสนุนงบประมาณของรัฐในการจัดกิจกรรมเป็นกลุ่มภายในชุมชน และการพัฒนาทุนทางสังคมที่มีอยู่ของไทย ก็จะเป็นการช่วยเชื่อมโยงคนในสังคมไว้ด้วยกัน บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนและการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตต่อไป

คำสำคัญ: การพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคม / ชุมชนที่ยั่งยืน / บริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

การเจริญเติบโตของการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ชานเมืองกรุงเทพมหานครเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วตลอดระยะเวลา 30-40 ปีที่ผ่านมา การเพิ่มขึ้นของประชากรในอัตราที่สูงโดยส่วนใหญ่เป็นการอพยพของประชากรชนบทเข้าสู่เมือง ส่งผลให้กรุงเทพมหานครมีประชากรเมืองมากกว่าครึ่งหนึ่งของประชากรเมืองทั้งประเทศ บริเวณภาคมหานครที่ขยายออกไป (Extended Bangkok Metropolitan Region) ซึ่งรวมพื้นที่โดยรอบเมืองและ 5 จังหวัดปริมณฑลมีการขยายตัวของการตั้งถิ่นฐานอย่างมาก การขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของชุมชนบริเวณชานเมือง ก่อให้เกิดความขัดแย้งและคุณภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและทางสังคมของเมือง ทั้งนี้ ปรากฏการณ์ของพื้นที่บริเวณชานเมืองและปัญหาเมืองที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เป็นแนวโน้มที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาเมืองทั้งในประเทศกำลังพัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้วทั่วโลก

การขยายตัวของชุมชนบริเวณชานเมืองส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ และการใช้ประโยชน์ที่ดิน การเข้าบุกรุกพื้นที่ชนบทเพื่อเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์แบบเกษตรกรรมเป็นแบบเมืองเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ช่วงปี พ.ศ. 2517-2531 เกิดขึ้นทั้งหมดจำนวน 237,600 ไร่ (380.16 ตารางกิโลเมตร) หรือเฉลี่ยปีละประมาณ 16,970 ไร่ (Dowall, 1992) ซึ่งเป็นการพัฒนาอย่างไม่มี การวางแผนไปตามแนวยาว (Ribbon Development) ของสองข้างถนนสายหลักที่ออกจากใจกลางเมืองขึ้นไปทางทิศเหนือ ตะวันออก และทิศใต้ สะท้อนให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบไม่คุ้มค่า เนื่องจากทิ้งให้พื้นที่ด้านในไม่มีการพัฒนา ส่งผลให้เกิดความล้นเปลืองในการบริการโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ การบุกรุกพื้นที่เกษตรกรรมอย่างต่อเนื่อง ความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ที่ดิน รวมทั้งปัญหาทางสิ่งแวดล้อมและมลพิษทางอากาศจากกิจกรรมทางอุตสาหกรรม และจำนวนรถยนต์ส่วนตัวที่เพิ่มขึ้นในระยะการเดินทางไปกลับสถานที่ทำงานที่ไกลขึ้น (DCP, 2003)

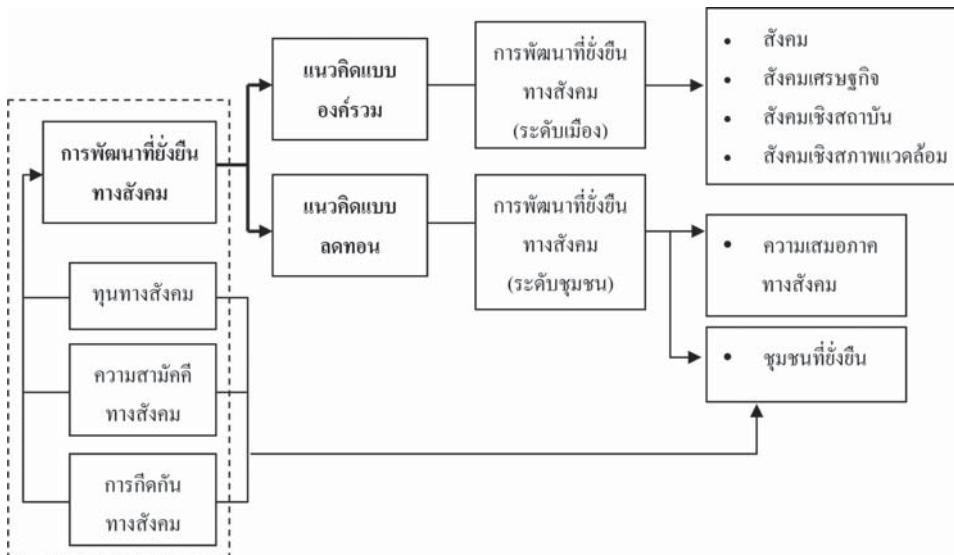
ประเด็นปัญหาของการพัฒนาบริเวณชานเมือง ได้รับความสนใจอย่างมากจากนักวิชาการ และนักวิจัยทางด้านผังเมือง โดยเฉพาะในมุมมองของการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ปรากฏขึ้นในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา เนื่องจากการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์ที่ได้สร้างความเจริญก้าวหน้าโดยไม่คำนึงถึงสภาพแวดล้อม เมื่อพิจารณาในเชิงการใช้ที่ดินและพลังงานแล้ว การพัฒนาชานเมืองตรงข้ามกับลักษณะของการพัฒนาที่ยั่งยืนมาก มีการวิพากษ์วิจารณ์และหลักฐานเชิงประจักษ์พิสูจน์ว่า การพัฒนาของชานเมืองสมัยใหม่ในปัจจุบันซึ่งเป็นแบบกระจายกระจายเป็นรูปแบบของการพัฒนาทางกายภาพที่ไม่ยั่งยืน (Steil et al., 2007; Gwilliam et al., 1999) หากแต่พบว่า บริเวณชานเมืองเป็นที่นิยมในการอยู่อาศัยของประชากรส่วนใหญ่ เพราะมีรูปแบบที่มีเส้นที่ตั้งดูการย้ายออกจากใจกลางเมืองมาอาศัยบริเวณชานเมืองอย่างมหาศาลตั้งแต่แรกเริ่มเช่น สภาพแวดล้อมที่มีพื้นที่สีเขียว ขนาดบ้าน และที่ดินใหญ่ขึ้น การใช้ที่ดินแบบหนาแน่นน้อยที่มีเสียงรบกวนน้อยและมีความเป็นส่วนตัว เป็นต้น (Steil et al., 2007)

เนื่องจากบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร มีลักษณะการขยายตัวของที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้ปานกลาง และรายได้ปานกลาง-ต่ำ โดยมีที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยกระจายอยู่ทั่วไป (Browder et al., 1995) ดังนั้น การสร้างสภาพแวดล้อมชานเมืองที่ทำให้ผู้คนที่มีความแตกต่างและหลากหลายสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเท่าเทียมกันจะทำให้บรรลุผลเป็นความยั่งยืนทางสังคม แต่ประเด็นดังกล่าวยังขาดหลักฐานเชิงประจักษ์และข้อเท็จจริงเพื่อมาสนับสนุน เนื่องจากงานศึกษาวิจัยที่ผ่านๆ มา มุ่งเน้นความสนใจในมิติทางสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจของการพัฒนาที่ยั่งยืน จุดมุ่งหมายของการวิจัยครั้งนี้คือ เพื่อศึกษาทบทวนความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมและตัวบ่งชี้การพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน การขยายตัวของชานเมืองกรุงเทพมหานคร ลักษณะทางกายภาพและเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชน และการวิเคราะห์ตัวบ่งชี้การพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในชุมชนต่างๆ บริเวณชานเมืองของกรุงเทพมหานคร เพื่อเสนอแนะนโยบายและมาตรการที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมต่อไป

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมและตัวบ่งชี้

คำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนในมิติทางสังคม” จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า เป็นแนวคิดที่มีความซับซ้อนที่เกี่ยวข้องทั้งทางด้านสังคม ชุมชน สาธารณสุข และนโยบายของรัฐ จึงค่อนข้างยากในการนิยามความหมาย ทั้งนี้ ได้มีนักวิชาการให้คำนิยามไว้แตกต่างกันทั้งในมุมมองอย่างกว้างๆ และการเน้นให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชน โดยสรุป คำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคม” ในเชิงปฏิบัติการจะหมายถึง การพัฒนาเมืองที่สะท้อนให้เห็นถึงการลดระดับของความไม่เสมอภาค และการแบ่งแยกทางสังคม ทางด้านการเข้าถึงโอกาสและบริการสาธารณะต่างๆ ให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันของประชากรหลากหลายกลุ่มได้อย่างเท่าเทียมกัน รวมถึงการสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของทุกคนในสังคม เพื่อนำการพัฒนาเมืองไปสู่ระดับของการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า มีแนวคิดและวิธีการต่างๆ เพื่อคัดเลือกตัวบ่งชี้ทางด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่วัดค่าได้ในเชิงปริมาณ (ภาพที่ 1) แนวคิดแรกเรียกว่า “แนวคิดแบบองค์รวม (Holistic approach)” ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีวิธีการประเมินและการวัดที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกมิติ ทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสถาบันหรือการปกครอง ในลักษณะเป็นองค์รวมที่ให้ความสำคัญต่อภาพรวม ไม่ใช่ในมิติใดมิติหนึ่ง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อมุ่งสู่การพัฒนาเมืองในระดับที่ยั่งยืน วิธีการประเมินและการวัดจึงเป็นการวัดการพัฒนาในทุกมิติ ตัวบ่งชี้ต่างๆ จึงใช้ค่าจากข้อมูลสถิติในระดับชาติเป็นหลักเพื่อการสรุปข้อมูลสถิติในภาพรวม ซึ่ง Colantonio (2007) วิพากษ์ว่า แนวทางนี้แม้จะน่าดึงดูดใจในเชิงทฤษฎี แต่ก็นำไปปฏิบัติเพื่อการกำหนดนโยบายได้ยาก และอาจไม่มีประสิทธิภาพนัก

ภาพที่ 1: สรุปแนวคิดและวิธีการศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมระดับเมืองและชุมชน

อีกแนวทางหนึ่งเรียกว่า “แนวคิดแบบลดทอน (Reductionist approach)” เป็นแนวทางที่เน้นการลดทอนความสำคัญลงสู่ระดับที่ต้องการประเมินและการวัด จากการสืบค้นเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า แนวทางนี้เน้นการวัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชุมชนหรือท้องถิ่น โดย Bramley et al (2006) พัฒนาตัวบ่งชี้เพื่อวัดการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน โดยยึดพื้นฐานแนวคิดหลักๆ ทางด้านความเสมอภาคทางสังคมและชุมชนที่ยั่งยืน โดยแนวคิดชุมชนที่ยั่งยืนก็มีรากฐานอยู่บนแนวคิดทุนทางสังคม ทั้งนี้ ตัวบ่งชี้ด้านต่างๆ ประกอบด้วย 1) ตัวบ่งชี้ทางด้านความเป็นมิตร 2) การปะทะสัมพันธ์กันทางสังคม 3) ความภาคภูมิใจและพึงพอใจในชุมชน 4) ความปลอดภัยในชุมชน 5) คุณภาพของสภาพแวดล้อม 6) การย้ายที่อยู่อาศัย 7) กิจกรรมเป็นกลุ่ม 8) การเข้าถึง/เข้าใช้สิ่งอำนวยความสะดวก

ของชุมชน ทั้งนี้ Colantonio (2007) เห็นว่า แม้แนวทางนี้จะไม่ได้ครอบคลุมธรรมชาติที่ซับซ้อนของ การพัฒนาที่ยั่งยืนและอาจมีค่าใช้จ่ายสูงในขั้นตอนการเก็บข้อมูลระดับท้องถิ่น หากแต่สามารถนำไป ประยุกต์ใช้ประโยชน์ได้มากกว่าแนวคิดแบบองค์รวม และตัวแปรต่างๆ ก็เป็นประเด็นที่น่าสนใจใน การกำหนดนโยบายเมืองอีกด้วย ผู้วิจัยจึงดำเนินการวิจัยโดยพัฒนาตามแนวทางนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้คัดเลือกเขตชานเมืองของกรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ศึกษา ประกอบด้วยชานเมือง ฝั่งตะวันออกได้แก่ เขตมีนบุรี คลองสามวา หนองจอก ลาดกระบัง และชานเมืองฝั่งตะวันตกได้แก่ เขตบางบอน และเขตบางขุนเทียน ตามการจัดแบ่งขอบเขตพื้นที่กรุงเทพมหานครของสำนักผังเมือง (2547) ประชากร (Population) ที่ผู้วิจัยศึกษา เป็นครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในเคหะชุมชน ชุมชนหมู่บ้าน จัดสรร และชุมชนชานเมือง ในบริเวณชานเมืองของกรุงเทพมหานครทั้ง 6 เขต จำนวน 73,226 ครัว เรือน (สำนักพัฒนาสังคม, 2553) ที่ขึ้นทะเบียนชุมชนตามระเบียบกรุงเทพมหานคร งานวิจัยนี้มีลักษณะ งานวิจัยเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถาม ทั้งนี้แบบสอบถามที่สร้างขึ้นได้ผ่านการตรวจสอบคุณภาพ ของเครื่องมือ โดยให้ผู้เชี่ยวชาญทางด้านเนื้อหา การวิจัยหรือการสร้างเครื่องมือรวบรวมข้อมูล และ ด้านภาษา ตรวจสอบความตรงทางด้านเนื้อหา (Content validity) ความเที่ยง (Reliability) และ ความเป็นปรนัย (Objectivity) เพื่อทำการปรับปรุงและแก้ไขแบบสอบถาม แล้วจึงนำไปทดลองใช้ (Pre-test) กับกลุ่มตัวอย่างครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเขตอื่นๆ จำนวน 20 คน

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (Proportional stratified sam- pling) จากครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในชุมชนทั้ง 3 ประเภทจำนวน 405 ตัวอย่าง คิดเป็น 135 ตัวอย่างใน แต่ละประเภทของชุมชน จากนั้นทำการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งกลุ่มตามการกระจุกตัวของที่ตั้งถิ่นฐาน ในแต่ละเขต ข้อมูลส่วนใหญ่ของแบบสอบถามได้จากหัวหน้าครัวเรือนหรือคู่สมรส คิดเป็นร้อยละ 69.6 ในเคหะชุมชน และร้อยละ 72.6 และ 71.1 ในชุมชนหมู่บ้านจัดสรรและชุมชนชานเมืองตาม ลำดับ (ตารางที่ 1) การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างจากผู้มีส่วน เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่สำนักพัฒนาสังคม ผู้นำชุมชน และกรรมการชุมชน เป็นต้น เครื่องมืออื่นที่ใช้ เก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมประกอบด้วย การสำรวจและรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารต่างๆ การ สืบหาพื้นที่บริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร การสังเกตและบันทึกภาพถ่ายในการลงภาคสนามพื้นที่ ที่ศึกษา การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการทางสถิติ ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ รวมทั้งการทดสอบ t-test และวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (one-way ANOVA) เพื่อทดสอบเปรียบเทียบค่าเฉลี่ย

ตารางที่ 1: สถานภาพในครัวเรือนของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามประเภทชุมชน

สถานภาพในครัวเรือน	ประเภทชุมชน		
	เคหะชุมชน	ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร	ชุมชนชานเมือง
	จำนวน (%)	จำนวน (%)	จำนวน (%)
หัวหน้าครัวเรือน	47 (34.8)	55 (40.7)	61 (45.2)
คู่สมรส	47 (34.8)	43 (31.9)	35 (25.9)
บุตร	32 (23.7)	26 (19.3)	27 (20.0)
พ่อแม่	1 (0.7)	9 (6.7)	4 (3.0)
อื่นๆ (พี่ น้อง ผู้อาศัย)	8 (5.9)	2 (1.5)	8 (5.9)

หมายเหตุ: ตัวเลขในวงเล็บเป็นค่าร้อยละ

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การขยายตัวของชานเมืองกรุงเทพมหานคร

จากการศึกษาภาพการขยายตัวของพื้นที่เมืองในกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2544-2552 (ข้อมูลจากสำนักนโยบายและแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน) พบว่า มีการขยายตัวทางพื้นที่ของเนื้อเมืองกรุงเทพมหานครต่อเนื่องติดต่อกันไปในปริมาตร 5 จังหวัด (ได้แก่ นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ สมุทรสงคราม และนครปฐม) อย่างไม่มีการควบคุม ทำให้เนื้อเมืองกรุงเทพมหานครขยายตัวต่อเนื่องติดต่อกันไปในปริมาตรอย่างไร้ขอบเขต สำหรับในบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร การขยายตัวเชิงพื้นที่เกิดขึ้นแบบไม่มีการวางแผน ส่งผลให้เกิดการสูญเสียที่ดินชั้นดีสำหรับการเกษตรกรรมไปในกระบวนการขยายตัวของเมือง ในปัจจุบันพบเห็นการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบหลากหลายเป็นการปะปนกันของการใช้ที่ดินแบบเมืองและชนบท จากการสำรวจพื้นที่ภาคสนามพบว่า พื้นที่บริเวณชานเมืองส่วนใหญ่เป็นการปลูกสร้างอาคารพาณิชย์ตลอดแนวสองข้างของถนนสายหลักและหมู่บ้านจัดสรร สลับกับห้างสรรพสินค้า ร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ สวนอาหาร ร้านอาหาร ธุรกิจการค้าและบริการอื่นๆ โรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น โดยมีป้ายโฆษณาหมู่บ้านจัดสรรทั้งขนาดใหญ่และเล็กจำนวนมากตั้งอยู่ตลอดริมข้างทางทั้งถนนสายหลักและสายรอง บริเวณถนนด้านในและถนนซอยจะพบหมู่บ้านจัดสรรสำหรับผู้มีรายได้ปานกลาง-น้อย เคหะชุมชนและบ้านเอื้ออาทร ซึ่งเป็นการพัฒนาเคียงข้างไปกับการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรกรรมและการประมงอย่างไม่มีแบบแผน

ลักษณะทางกายภาพและเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชนบริเวณชานเมือง

จากการศึกษาลักษณะทางกายภาพของชุมชน โดยการสำรวจและสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องพบว่า ชุมชนในบริเวณชานเมืองที่ขึ้นทะเบียนตามระเบียบกรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนในบริเวณพื้นที่ที่ลุ่มต่ำ หลายชุมชนอยู่ในตำแหน่งที่มีการเข้าถึงไม่ดี หรือเป็นมุมอับทางด้านคมนาคมขนส่ง เช่น การตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณถนนด้านใน หรือซอยแคบและลึกมากจากถนนสายหลัก ลักษณะทางกายภาพของชุมชนจากแบบสอบถามสรุปได้ว่า กลุ่มตัวอย่างที่อาศัยในเคหะชุมชน ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร และ

ชุมชนชานเมือง มีลักษณะการถือครองที่อยู่อาศัยหลักๆ 2 ประเภทคือ เป็นเจ้าของ และเช่าจากเอกชน ลักษณะของที่พักอาศัยในเคหะชุมชนส่วนใหญ่เป็นบ้านเดี่ยวชั้นเดียวและคอนโดการเคหะภายในที่พักอาศัยส่วนใหญ่มี 2 ห้องนอนและไม่มีการกันห้องนอน สำหรับในชุมชนชานเมืองส่วนใหญ่เป็นที่พักอาศัยแบบบ้านเดี่ยว 1-2 ชั้น ภายในที่พักอาศัยส่วนใหญ่มี 1-2 ห้องนอน ขณะที่ในชุมชนหมู่บ้านจัดสรรส่วนใหญ่เป็นทาวน์เฮาส์ ตึกแถว และห้องแถว รองลงมาเป็นบ้านเดี่ยวสองชั้น ภายในที่พักอาศัยส่วนใหญ่มี 2-3 ห้องนอน โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ (มากกว่าร้อยละ 87) ไม่มีพื้นที่สนามหญ้า สนามรอบบ้าน หรือลานบ้าน (ภาพที่ 2)

ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มตัวอย่างที่อาศัยในเคหะชุมชน ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร และชุมชนชานเมืองสามารถสรุปได้ว่า กลุ่มตัวอย่างในทุกประเภทของชุมชนเป็นเพศชายและหญิงในสัดส่วนใกล้เคียงกัน ประมาณร้อยละ 50 และส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 18- 29 ปี 30 - 39 ปี และ 40 - 49 ปี ในสัดส่วนใกล้เคียงกัน โดยมีอายุเฉลี่ยใกล้เคียงกันในแต่ละประเภทของชุมชนคือประมาณ 40 ปี ชุมชนส่วนใหญ่มีผู้อยู่อาศัยในครัวเรือน 3-5 คนและมีบุตรที่อาศัยอยู่ด้วยกัน 1-2 คน กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ประกอบอาชีพพนักงานบริษัท/ห้างร้าน ยกเว้นในเคหะชุมชน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย สำหรับระดับการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับประถมศึกษา-มัธยมปลาย นอกจากนี้ยังพบว่า ในชุมชนหมู่บ้านจัดสรรและชุมชนชานเมืองกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนต่อเดือนอยู่ในช่วง 5,000 - 9,999 บาท และในเคหะชุมชนส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนต่อเดือนอยู่ในช่วง 10,000 - 19,999 บาท ทั้งนี้ จากรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนต่อเดือนจึงจัดได้ว่า กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้มีรายได้ปานกลาง-ต่ำ และรายได้น้อย ซึ่งเป็นลักษณะของกลุ่มทางสังคมที่สอดคล้องกับการศึกษาของ Browder et al. (1995) ที่กล่าวว่า บริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร มีลักษณะการขยายตัวของที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้ปานกลาง และรายได้ปานกลาง-ต่ำ โดยมีที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยกระจายอยู่ทั่วไป กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาจึงเป็นลักษณะของกลุ่มทางสังคมกลุ่มหนึ่งในบริเวณชานเมือง

ตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน

จากการศึกษาเปรียบเทียบเคหะชุมชน ชุมชนชานเมือง และชุมชนหมู่บ้านจัดสรรในบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมใน 8 ด้านได้แก่ 1) ความเป็นมิตร 2) การปะทะสัมพันธ์กันทางสังคม 3) ความภาคภูมิใจและพึงพอใจในชุมชน 4) ความปลอดภัยในชุมชน 5) คุณภาพของสภาพแวดล้อม 6) การย้ายที่อยู่อาศัย 7) กิจกรรมเป็นกลุ่ม 8) การเข้าถึง/เข้าใช้สิ่งอำนวยความสะดวกของชุมชน) โดยรวม สรุปได้ว่า กลุ่มตัวอย่างที่อาศัยในชุมชนแตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมของชุมชนบริเวณชานเมืองโดยรวมไม่แตกต่างกัน โดยชุมชนทุกประเภทมีการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน ในแต่ละด้านอยู่ในระดับมาก-ปานกลาง ยกเว้นด้านการปะทะสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งชี้วัดจากการพูดคุยกับเพื่อนบ้าน การขอหยิบยืมสิ่งของจากเพื่อนบ้านและการรู้จักเพื่อนบ้านมากกว่าครึ่งของชุมชน พบว่า เคหะชุมชนและชุมชนหมู่บ้านจัดสรรมีการปะทะสัมพันธ์ทางสังคมอยู่ในระดับน้อย

40 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

เคหะชุมชน (เคหะชุมชนธนบุรี)

ชุมชนชานเมือง (ชุมชนลำพุทธา)

ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร (ชุมชนหมู่บ้านสมนึก)

ภาพที่ 2: ลักษณะทางกายภาพของเคหะชุมชน ชุมชนชานเมือง และชุมชนหมู่บ้านจัดสรรบริเวณชานเมือง

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับผลกระทบของการพัฒนาที่มีต่อประเด็นต่างๆ ในมิติทางสังคมของการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า ชุมชนที่ไม่ใช้รถยนต์เป็นรูปแบบหลักในการเดินทางมีผลให้เกิดความสำนึกในชุมชน ความผูกพันทางสังคมในชุมชน แนวโน้มการรู้จักเพื่อนบ้าน ไว้วางใจผู้อื่น และมีความสัมพันธ์ทางสังคมสูงกว่าชุมชนที่พึ่งพารถยนต์เป็นหลัก (Nasar and Julian, 1995; Freeman, 2001; Leyden, 2003) ผลการวิจัยจึงอาจเชื่อมโยงกับประเด็นนี้ได้ว่า ชุมชนทุกประเภทที่ทำการศึกษามีการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน ในแต่ละด้านอยู่ในระดับมาก-ปานกลาง อาจเป็นไปได้ว่าเป็นเพราะไม่ได้พึ่งพารถยนต์ส่วนตัวเป็นหลักในการเดินทาง กล่าวคือ ร้อยละ 68 ของกลุ่มตัวอย่างในชุมชนทุกประเภทไม่ได้ใช้รถยนต์ส่วนตัวเป็นพาหนะในการเดินทางไปทำงาน อย่างไรก็ตาม ด้านการปะทะสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเป็นระดับของความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งกว่าความเป็นมิตร กลับอยู่ในระดับน้อย อาจสะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันในชุมชนที่อ่อนลง ทำให้มีลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแบบผิวเผิน ไม่ค่อยรู้จักว่าใครเป็นใครในสังคม หรืออาจเป็นเพราะบริบททางสังคมของไทยที่แตกต่างจากประเทศอื่น ทั้งนี้ การวิจัยนี้มีข้อจำกัดในเรื่องเวลาและงบประมาณในการวิจัย การศึกษาครั้งต่อไปจึงน่าจะมีโอกาสได้ศึกษาถึงผลกระทบของระดับการพึ่งพารถยนต์ส่วนตัวของผู้อยู่อาศัย และการศึกษาเชิงลึกในประเด็นด้านการปะทะสัมพันธ์ทางสังคมต่อไป

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างชุมชนทั้ง 3 ประเภท พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่อาศัยในเคหะชุมชนมีการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน สูงกว่าชุมชนประเภทอื่นๆ ถึง 5 ด้านได้แก่ ความปลอดภัยในชุมชน คุณภาพของสภาพแวดล้อมชุมชน การย้ายที่อยู่อาศัย การเข้าร่วมกิจกรรมเป็นกลุ่ม และความสามารถเข้าใช้/เข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวกชุมชน สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่อาศัยในชุมชนชานเมืองมีการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชนทางด้านการปะทะสัมพันธ์ทางสังคมและความภาคภูมิใจและพึงพอใจในชุมชนสูงกว่าเคหะชุมชนและชุมชนหมู่บ้านจัดสรร ขณะที่กลุ่มตัวอย่างในชุมชนหมู่บ้านจัดสรรมีการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชนทางด้านความเป็นมิตรสูงกว่าชุมชนประเภทอื่นๆ

สำหรับตัวบ่งชี้ด้านการย้ายที่อยู่อาศัย ซึ่งชี้วัดจากความพึงพอใจในที่พักอาศัยและสิ่งอำนวยความสะดวกของชุมชน พบว่า ในชุมชนทุกประเภทมีความพึงพอใจในที่พักอาศัยและสิ่งอำนวยความสะดวกของชุมชนอยู่ในระดับมาก นอกจากนี้ การที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชนตั้งแต่ 4 ปีขึ้นไปและไม่มีแผนการย้ายที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ภายใน 1-3 ปี จากการทบทวนวรรณกรรมชี้ให้เห็นถึงการรับรู้ว่า พื้นที่ชุมชนเป็นพื้นที่ที่มั่นคงและน่าพึงพอใจ และแสดงถึงเสถียรภาพของชุมชน

สำหรับตัวบ่งชี้ด้านการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นกลุ่ม ซึ่งชี้วัดจากการเข้าร่วมแต่ละกิจกรรมของชุมชนหรือเมืองอย่างน้อย 1 ครั้งต่อเดือน ได้แก่ กีฬา/การออกกำลังกาย การศึกษานอกเวลา งาน ประชุมสมาชิกชุมชน/หมู่บ้าน กลุ่มช่วยเหลือหรือสงเคราะห์ผู้อื่น กลุ่มทางศาสนา หรืออื่นๆ โดยรวมพบว่า ชุมชนแต่ละประเภทมีความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นกลุ่ม/หมู่คณะ อยู่ในระดับปานกลางหรืออย่างน้อย 1 ครั้งต่อเดือนในทุกกลุ่ม เมื่อเปรียบเทียบระหว่างกิจกรรมต่างๆ พบว่า ในชุมชนทุกประเภทมีความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมมากที่สุดในด้านกีฬา/ออกกำลังกาย รองลงมาคือ การศึกษานอกเวลา งาน และการประชุมสมาชิกชุมชน/หมู่บ้าน (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2: ความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นกลุ่ม/หมู่คณะ จำแนกตามประเภทชุมชนและเขตชานเมือง

การเข้าร่วมกิจกรรม เป็นกลุ่ม/หมู่คณะ	ประเภทชุมชน						เขตชานเมือง			
	เคหะ ชุมชน		ชุมชน หมู่บ้านจัดสรร		ชุมชน ชานเมือง		ฝั่ง ตะวันออก		ฝั่ง ตะวันตก	
	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D
กีฬา / ออกกำลังกาย	2.58	.66	2.39	.58	2.36	.74	2.45	.66	2.55	.69
ศึกษานอกเวลางาน	1.90	.70	2.21	.70	2.11	.66	2.04	.68	2.17	.75
ประชุมสมาชิกชุมชน /หมู่บ้าน	1.78	.58	1.70	.56	1.69	.56	1.74	.54	1.56	.73
กลุ่มช่วยเหลือหรือสงเคราะห์ผู้อื่น	1.65	.68	1.60	.65	1.54	.61	1.59	.63	1.57	.76
กลุ่มทางศาสนา	1.66	.71	1.65	.74	1.76	.74	1.77	.73	1.27	.55
อื่นๆ	2.00	.00	1.00	.00	2.00	.82	1.67	.71	0	0.0
รวม	2.00	.64	1.90	.63	1.7673	.61	1.91	.62	1.74	.72

หมายเหตุ: อื่นๆ หมายถึง กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์และกองทุน จำนวนผู้เข้าร่วมน้อยมาก (ร้อยละ 6.4)

สำหรับตัวบ่งชี้ด้านการเข้าใช้สิ่งอำนวยความสะดวกของชุมชน ซึ่งชี้วัดจากการเข้าถึงหรือเข้าใช้สิ่งอำนวยความสะดวกภายในชุมชนหรือละแวกชุมชนอย่างน้อย 1 ครั้งต่อเดือนในแต่ละประเภท โดยรวม พบว่า ชุมชนแต่ละประเภทมีความถี่ในการเข้าถึงบริการด้านอรรถประโยชน์หรือประโยชน์ใช้สอย (Utility services) อยู่ในระดับมาก หรือความถี่มากกว่า 1 ครั้งต่อเดือน เมื่อเปรียบเทียบแต่ละประเภทพบว่า การเข้าใช้ตลาดนัดมีความถี่สูงสุด รองลงมาคือ โซนช่วย/มินิมาร์ท และตลาดสด/ซูเปอร์มาร์เก็ต ด้วยความถี่มากกว่า 1 ครั้งต่อเดือน (ตารางที่ 3) สำหรับบริการด้านนันทนาการหรือในเวลาว่างเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน (Leisure services) มีความถี่ในการเข้าใช้บริการอยู่ในระดับปานกลาง หรืออย่างน้อย 1 ครั้งต่อเดือน ยกเว้นเคหะชุมชน การเข้าถึงโดยรวมอยู่ในระดับมากหรือความถี่มากกว่า 1 ครั้งต่อเดือน เมื่อเปรียบเทียบแต่ละประเภทพบว่า การเข้าใช้ลานกีฬา/สนามกีฬาสาธารณะมีความถี่สูงสุด รองลงมาคือ สิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชนสำหรับเด็กและวัยรุ่น (ด้วยความถี่มากกว่า 1 ครั้งต่อเดือน) และร้านอาหารหรือร้านกาแฟ ตามลำดับ (ด้วยความถี่อย่างน้อย 1 ครั้งต่อเดือน)

จากการศึกษาตัวบ่งชี้ด้านการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นกลุ่ม และการเข้าใช้สิ่งอำนวยความสะดวกของชุมชนชี้ให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน และการเข้าถึงโอกาสและบริการสาธารณะต่างๆ พบได้ในชุมชนบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานครที่มีความหนาแน่นต่ำ ซึ่งมีแนวโน้มของความหนาแน่นประชากรที่เพิ่มขึ้น เนื่องจากยังมีการอนุญาตก่อสร้างหมู่บ้านจัดสรรและธุรกิจการค้าอยู่ทั่วไปอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้ ในเชิงการวางผังเมืองจะถูกมองว่าเป็นไปแบบไร้ทิศทาง และไม่คำนึงถึงการอนุรักษ์พื้นที่สำหรับการเกษตรกรรมและประมงและพื้นที่รับน้ำในบริเวณชานเมือง สำหรับในเชิงนโยบาย Bramley et al (2006) ชี้ว่า การพัฒนาแบบความหนาแน่นสูง จะทำให้การเข้าถึงบริการสาธารณะต่างๆ สะดวกและคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์มากกว่าการพัฒนาแบบความหนาแน่นต่ำ ดังนั้น การสรุป

ในประเด็นด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน และการเข้าถึงโอกาสและบริการสาธารณะต่างๆ ในชุมชน บริเวณชานเมืองนี้ จึงอาจจำเป็นต้องทำการศึกษาเปรียบเทียบกับชุมชนบริเวณเมืองชั้นใน และชั้นกลาง จึงจะสามารถอธิบายได้อย่างกระจ่างชัด

ตารางที่ 3: ความถี่ในการเข้าใช้สิ่งอำนวยความสะดวกชุมชน จำแนกตามประเภทชุมชนและเขตชานเมือง

การเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวก ของชุมชน	ประเภทชุมชน						เขตชานเมือง			
	เคหะ ชุมชน		ชุมชน หมู่บ้านจัดสรร		ชุมชน ชานเมือง		ฝั่ง ตะวันออก		ฝั่ง ตะวันตก	
	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D
Utility Service										
ร้านขายยา อาหารเสริม/ วิตามิน	1.86	.70	1.72	.67	1.75	.67	1.77	.68	1.88	.71
โซ่ห่วย มินิมาร์ท	2.76	.45	2.80	.47	2.73	.56	2.75	.50	2.80	.45
ตลาดสด ซูเปอร์มาร์เก็ต	2.79	.41	2.49	.60	2.55	.61	2.57	.58	2.83	.42
ตลาดนัด	2.73	.48	2.80	.40	2.85	.35	2.79	.43	2.81	.39
ที่ทำการไปรษณีย์	1.52	.62	1.35	.53	1.54	.69	1.41	.60	1.79	.63
ธนาคาร	2.12	.69	2.01	.52	1.98	.66	2.01	.62	2.25	.67
รวม	2.38	.34	2.35	.41	2.40	.44	2.36	.39	2.47	.42
Leisure Services										
ร้านอาหาร ร้านกาแฟ	2.52	.68	2.29	.72	2.22	.75	2.39	.70	2.13	.86
ผับ	1.89	.81	1.27	.47	1.60	.84	1.66	.78	1.50	.71
ห้องสมุด	2.15	.87	2.10	.57	2.22	.67	2.04	.72	2.38	.77
ลานกีฬา สนามกีฬาสาธารณะ	2.60	.64	2.52	.72	2.35	.74	2.46	.72	2.72	.53
ศูนย์ชุมชน	2.11	.73	2.08	.81	1.97	.73	2.02	.73	2.27	.83
สิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชน สำหรับเด็กและวัยรุ่น	2.35	.74	2.50	.69	2.56	.73	2.27	.75	2.84	.37
รวม	2.43	.59	2.15	.69	2.18	.68	2.25	.66	2.42	.66

ข้อเสนอแนะในการนำไปสู่การส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน

ผลการศึกษาที่บ่งชี้แนวโน้มการเพิ่มขึ้นของความหนาแน่นประชากรในบริเวณชานเมืองอย่างต่อเนื่องและการขยายตัวของสิ่งปลูกสร้างไปอย่างกว้างขวาง ในเชิงการผังเมืองเป็นรูปแบบการพัฒนาแบบไร้ทิศทาง และไม่คำนึงถึงการอนุรักษ์พื้นที่สำหรับการเกษตรกรรมและประมงและพื้นที่รับน้ำในบริเวณชานเมือง สำหรับในเชิงสังคม ผู้อยู่อาศัยในเคหะชุมชน ชุมชนชานเมือง และชุมชนหมู่บ้านจัดสรรในบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร มีความคิดเห็นต่อตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมของชุมชนโดยรวมไม่แตกต่างกัน โดยชุมชนทุกประเภทมีการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน ในเกือบทุกด้านอยู่ในระดับมากถึงปานกลาง ทั้งนี้ ผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่ทำการศึกษามีรายได้ปานกลาง-ต่ำ และรายได้น้อย มีการตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่ลุ่มต่ำ โดยหลายชุมชนอยู่ในตำแหน่งที่มีการเข้าถึงไม่ดี หรือเป็นมุมอับทางด้านคมนาคมขนส่ง ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้คือ

1. ควรมีการส่งเสริมในเชิงนโยบายและมาตรการทางด้านผังเมือง ให้เกิดการรวมกลุ่มของการตั้งถิ่นฐาน เพื่อสนับสนุนการพัฒนาแบบความหนาแน่นสูงให้มากขึ้น จะทำให้สะดวกในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนและบริการสาธารณะต่างๆ และคุ้มค่าในการลงทุนของภาครัฐมากกว่าการพัฒนาแบบกระจัดกระจาย ไร้ทิศทาง

2. ควรดำเนินนโยบายการพัฒนาเมือง ควบคู่ไปกับมาตรการในการอนุรักษ์พื้นที่สำหรับการเกษตรกรรมและประมงและพื้นที่รับน้ำในบริเวณชานเมือง ก็จะเป็นนโยบายการพัฒนาที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมเพื่อการพัฒนาเมืองที่ยั่งยืนอย่างจริงจัง

3. ควรมีการปรับปรุง บำรุงรักษาและออกแบบองค์ประกอบทางกายภาพต่างๆ ของชุมชน เพื่อสนับสนุนการเดินเท้าและการพบปะกันภายในชุมชนให้มากขึ้น เช่น ไฟส่องสว่าง ทางเดินเท้า ลานกีฬา ร้านค้า สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ภายในชุมชน เป็นต้น จะทำให้การปะทะสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนทำได้สะดวกขึ้น การรับรู้ได้ถึงความปลอดภัยในชุมชนเพิ่มขึ้นจากจำนวนผู้คนบนท้องถนน เป็นผลดีต่อการพัฒนาทุนทางสังคมและการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชุมชนต่อไป

4. ควรมีนโยบายสนับสนุนงบประมาณของภาครัฐ เพื่อการจัดกิจกรรมเป็นกลุ่มในด้านต่างๆ ภายในชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีรายได้ปานกลาง-ต่ำ และรายได้น้อย รวมทั้งการจัดกิจกรรมเป็นกลุ่มระหว่างชุมชน เพื่อให้โอกาสในเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของสังคม การพัฒนาคุณภาพชีวิต รวมถึงการสร้างสภาพผูกพันภายในชุมชน ระหว่างชุมชน และเมือง

5. ควรส่งเสริมให้มีการพัฒนาทุนทางสังคมของไทยที่มีอยู่ เช่น เครือข่ายทางสังคม การพึ่งพาอาศัยกัน ความไว้วางใจเชื่อใจกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคม เป็นต้น ซึ่งช่วยในการเชื่อมโยงคนในสังคมไว้ด้วยกัน และเป็นพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนและการเสริมสร้างคุณภาพชีวิต

บรรณานุกรม

- สำนักผังเมือง. ข้อมูลพื้นฐานเพื่อการผังเมือง. กรุงเทพฯ: กองนโยบายและแผนงาน สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร. 2547.
- สำนักพัฒนาสังคม. ข้อมูลชุมชนกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: กองนโยบายและแผนงาน สำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร. 2549.
- Bramley, G., Dempsey, N., Power, S. and C. Brown. "What is "Social sustainability", and how do our existing urban forms perform in nurturing it?", Paper presented at the Planning Research Conference, Bartlett School of Planning, University College London, April 2006.
- Browder, J. O., Bohland, J. R. and J. L. Scarpaci. "Patterns of Development on the Metropolitan Fringe: Urban Fringe Expansion in Bangkok, Jakarta and Santiago". *Journal of the American Planning Association*, Vol. 61, No.3, 1995. p. 310-327
- Colantonio, A. "Measuring Social Sustainability: Best Practice from Urban Renewal in the EU". *EIBURS Working Paper Series No. 2007/01*.
- Department of City Planning. second edition, *Third Progression Report for Land Use, Urban Planning, and Urban Development Regulation*. Bangkok, Bangkok: Krungthep-Tanakom Co., Ltd. 2003.
- Dowall, D. E. "A Second Look at the Bangkok Land and Housing Market". *Urban Studies*, Vol. 29, No. 1, 1992. p. 25-37.
- Freeman, L. (2001). "The effects of sprawl on neighborhood social ties: an explanatory analysis" *Journal of the American Planning Association*, pp. 67, 1, 69-77.
- Gwilliam, M. , Bourne, C. , Swain, C. and A. Prat. *Sustainable Renewal of Suburban Areas*. UK: YPS in association with JRF. 1999.
- Leyden, K. M. (2003). "Social capital and the built environment: the importance of walkable neighborhoods". *American Journal of Public Health*, 93, 9, 1546-1551.
- Nasar, J.L. and D.A. Julian. "The psychological sense of community in the neighborhood". *Journal of the American Planning Association*, 61, 1995. pp.178-184.
- Steil, L., Salingaros, N. A. and M.W. Mehaffy. "Growing Sustainable Suburbs: An Incremental Strategy for Reconstructing Sprawl". In *New Urbanism and Beyond: Contemporary and Future Trends in Urban Design*. edited by T. Hass. New York: Rizzoli Publishers 2007.

Urban Expansion on the Metropolitan Fringe and Sustainable Communities

Assistance Professor Salinee Sukolratanamete, Ph.D.

Department of Architecture and Planning,
Faculty of Architecture, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang

Sineenart Sukolratanamete, Ph.d.

Department of Urban Design and Planning,
Faculty of Architecture, Silpakorn University

Abstract

The rapid expansion of settlements on the metropolitan fringe is of concern to many urban scholars and researchers. Although the metropolitan fringe is socially popular for settlements, its development pattern is mainly contrast to sustainability characteristics especially in terms of use of land and energy. Most previous research on sustainability has been dominated by environmental and economic concerns; the objective of this research is to contribute to a better understanding of the social dimension of sustainable development particularly of community groups on the urban fringe of Bangkok.

The study is a quantitative investigation, comparing eight composite indicators of social dimensions which are important in helping to sustain local communities. Questionnaires were conducted in 405 households of 3 types of communities within 6 districts of the outer areas of the Bangkok Metropolitan Area. Other instruments for data collection include field survey and observation, photograph records and unstructured interview.

The survey results show the increasing trend of population density and the excessive construction in the outer and low-density areas. It was found that these 3 types of communities score well and fairly on almost all composite indicators of social sustainability, except social interaction. There is no marked difference for overall scores from these communities. In addition, the residents in the case study areas are characterized as low to middle-income households, residing their houses on the low-lying lands. Many communities are situated on the relatively poor location, having inconvenient access to main roads and transportation network.

Lastly, it is suggested that policy making and planning strategies should be formulated to promote agglomeration of settlements with higher density of urban development in order to make access to services and facilities more convenient and economically viable than un-controlled patterns of sprawl in the outer areas. Simultaneously, government intervention is needed to protect prime agricultural land and greenbelt areas which can be served as catchment area in the wet season. Policies conducive to social sustainability should seek to encourage walkable neighborhoods and social interactions in the communities via design and neighborhood upkeep, provide budget to support local activities and group participation, and promote the development of existing social capital. These will help holding society together and achieving sustainable community goals and quality of life as well.

Key Words: Social Sustainability/ Sustainability of Communities/ Metropolitan Fringe

